

Apie kultūrinės tapatybės strategijas

Algirdas GAIŽUTIS.

Ši nagrinėjama problema yra viena aktualiausių ir skaudžiausių nerimą keliančių problemų kone kiekvienam lietuviui, mūsų tautos ir valstybės nariui. Todėl ir samprotavimų apie lietuvių tapatybę, Lietuvos savitumą ir kitoniškumą sutiksi pačių įvairiausių – ir panašių, ir kontraversišku, ir realistišku, ir pesimistišku.

Ši nagrinėjama problema yra viena aktualiausių ir skaudžiausių, nerimą keliančių problemų kone kiekvienam lietuviui, mūsų tautos ir valstybės nariui. Todėl ir samprotavimų apie lietuvių tapatybę, Lietuvos savitumą ir kitoniškumą sutiksi pačių įvairiausių – ir panašių, ir kontraversišku, ir realistišku, ir pesimistišku. Paliesiu kelis šios problemos aspektus: pirma, mūsų tradicionalistų ir modernistų diskusiją, antra, bendruomeninių ryšių būtiną plėtotę, stiprinant žmogaus tautinę tapatybę, trečia, platesnį požiūrį į emigruojantį jaunimą ir jo tapatybės išsaugojimą.

Pranešimą pradėsiu viena profesoriaus Mykolo Romerio mintimi. Jis vaizdžiai rašė: „Tauta – tai nebe fizinių esamų žmonių visuma ir ne jų bendroji valia, sutampanti su individų daugumos valia. Tai – tam tikros teritorijos žmonių upė, kuri eina per amžius ir besikeičiančias gyvųjų žmonių kartas lygiai taip pat, kaip, pavyzdžiui, Nemunas nesutampa su tuo konkrečiu vandeniu, kuris šiuo laiku, šiandien, vakar, užvakar, ryt, poryt, sudarė ir sudarys Nemuno srovę.“

Taigi gyvųjų žmonių upė, kartu kaita ir jų pynė. Per šimtmetį pasikeičia trys žmonių kartos, neilgai trukus per nepriklausomybės metus bus pasikeitusi viena mūsų, lietuvių, Lietuvos piliečių, karta. Taigi greitai bėga tie Nemuno vandenys.

Kaip svarbu, kad jie nebūtų drumsti, išsilieję iš jo vagos į kraštus ir pakraščius ir mažiau gyvybingi, mažiau savi!

Dabartiniu metu pas mus vyksta plika akimi matomos, o gal kam nors atrodo tik vos išvelgiamos diskusijos ir psichologinės įtampos tarp *tradicionalistų* ir *modernistų*. Tos diskusijos vyksta įvairiose valstybinėse ir visuomeninėse institucijose, partijose, kolektyviniuose sambūriuose ar prie kavos puodelio. Jos paliečia ir kyšantį iš Neries vandenu postmodernistinių surūdijusių vamzdį, ir dešimtmečius skaičiuojančią Lukiškių aikštės pertvarkos idėją, ir kažkur jau ramiai snaudžiančias Žaliojo tilto vyrų ir moterų figūras su cementinėmis vėliavomis, ir mokyklos bei universitetų, vaistinių pertvarką, kanapių augintojų rūpestį, skaitmeninės x kartos nerimastingą emigraciją ir daugybę kitų dalykų.

Vadinamieji tradicionalistai, tarp jų ir mano kai kurie bičiuliai, aistringai gina (ir, reikia pasakyti, anaipol ne naiviai ir ne be pagrindo, o turėdami stiprius argumentus) būtent tautines vertybes – istorijos, kalbos, papročių, tradicijų, gyvenimo būdo, religinių įsitikinimų ir kt. Pastarosios jiems atrodo kaip asmens ugdymo ir valstybingumo pagrindas ir laidas. Jos patikrintos šimtmečių ir įaugusios giliai į bendruomeninę sąmonę ir savimonę, ir privalo būti šventai saugomos kiekvieno save gerbiančio individo. Tokia pozicija iškili, sveika, anaipol ne naftalininė. Taip elgėsi visos tautos, europietiškos ir rytietiškos, nuo neatmenamų laikų. Be tautos turtingos istorijos ir kultūros išsaugojimo ir reikšmės supratimo, anot Homero žodžių, pasakytų dar prieš 2,5 tūkstančio metų „Odisėjoje“ ir „Iliadoje“, žmogus tampa „niekingu klajūnu, atkilėliu“, žmogumi „be tėvynės, be įstatymų, be židinio“. Gal tai per stipriai pasakyta didžiojo graikų rapsodo. Aristotelis, prisiminęs šiuos Homero žodžius, veikale „Politika“ pridūrė, kad žmogus be esminių dorybių esąs karingiausias ir žiauriausias iš visų gyvūnų. Atrodo, tarsi šie ir vieno, ir kito žodžiai būtų pasakyti šiandien, kai siautėja Islamo valstybė, kai ginkluojasi Šiaurės Korėja, kai tęsiasi konvulsiškos begalinės Sirijos žmonių karo dienos ir naktys, kai žvangina ginklais Rusija, kai branduolinį užtaisą geidžia turėti Iranas.

Aišku, perdėtas nacionalumo pabrėžimas mūsų tradicionalistų terpėje yra pažeidžiamas. Giliau, holistiškai pažvelgę į mūsų lietuvių kultūrą (beje, ir kitas europines kultūras), pastebėtume, kad kiekvienos kultūros 3/4 sudaro iš svetur atėjusios ir atklydusios idėjos, religiniai įsitikinimai, išradimai, technikos ir technologiniai, buities dalykai ir pan. Kiekvieno krašto, kiekvienos šalies kultūros yra sudarytos iš savųjų gerų kūrybinių pastangų, tobulų raštijos ir ne tik raštijos

tekstų, atradimų, išradimų ir kitų šalių, kaimyninių ir atokesnių, skolinių, jų šviesuomenės galvose kirbėjusių minčių, intelekto ir miklių rankų.

Tad ir modernistų, postmodernistų polaisvis ir netgi arogantiškas požiūris į praeities garbinimą ir sakingas jų kosmopolitizmas irgi nepeiktinas, juolab nesmerktinas. Brandžios kūrybos pavyzdžiais, artefaktais, naujadarais jie nepakenkia mūsų kultūros medžio kamienui, jos šerdžiai. Šios sąvokos anaip tol ne metaforiškos, o kultūrologijos, kultūros filosofijos kategorijos. Tie naujovių nešėjai ir jų gynėjai (ar tai būtų menininkai, mokslininkai, informatikai, dvasininkai, technologai, ar kiti) praturtina mūsų kultūrą tuo, kad ji savo naujomis formomis, stilistika išreikštų vidinį turinį ir pasaulio matymą tų x ir jau besistiebiančios skaitmeninės kartos jaunų žmonių. Jie natūraliai praplečia kultūrinio gyvenimo erdvę ir jo gylį, ką pirmiausia galima pajusti per estetinę pagavą ir tik apytikriai pasverti kokybės ir kiekybės kriterijais. Kalbant apie naujoves, krinta į akis perdėm daug pamėgdžiojimų, imitacijų, pastišo (kompiliacijų), vadinamųjų brikolažų (greitpyragių), televizinių kopijų, pažeidžiančių prasmės ir nonsenso, beprasmybės santykį. Tačiau ir po tariamuju nonsensu kartais plyksteli tikra išmonė ir sumanumas.

Taigi aptariamieji požiūriai yra natūralus dalykas, jie nesuskirsto mūsų visuomenės į „savus“ ir „svetimus“, daugiau tikrus ir mažiau tikrus lietuvius, o tik paliudija protuose ir visuomenėje vykstančius svarbius pokyčius. Paliudija dar ir tai, kad Europos Rytų žmonės nesiveja Europos senbuvių valstybių traukinio, kaip kartais mėgsta sakyti žurnalistai, o pagal savo svarų, nepakartojamą, dramatišką istorinį patyrimą ir galimybes keičiasi gerąja šio žodžio reikšme, tačiau keičiasi lėtapėdiškai, stokodami greito, racionalaus mąstymo su aiškiais prioritetais, susidurdami su dideliais sunkumais ir su dideliais praradimais.

Antras aspektas, kurį noriu panagrinėti, – tai *bendruomenių ryšių*, saitų plėtra ir stiprinimas kaip tautinio identiteto, pagarbos žmogui ir savo valstybei laidas. Nieko naujo nepasakysiu primindamas, jog sovietinis kolektyvizmo patyrimas ir laisvo žmogaus bendruomeniškumo patyrimas skiriasi iš esmės. O juk tame bendruomeniškume slypi neišsemiamos žmogaus, kaip individo ir kaip socialinės būtybės, piliečio, galimybės. Jo tikrųjų vertybių, normų, ir laisvės atsakomybės erdvės ir gelmenys. Tas bendruomeniškumas sklinda vis platesniais ir platesniais ratilais, pradėdant šeima, mokykla ir kitomis institucijomis, aprėpiant tautos, valstybės kontūrus ir civilizacinius dalykus. Kiekvienas esame susietas su erdvės tašku, žemės pėda, su *vieta*. Identiteto pajauta priklauso nuo, atrodytu, mažmožių

ir baigiasi dideliais dalykais, savojo Aš supratimu ir *Kito, Kitų*, rašomų didžiąja raide, matymu ir gerbimu.

Į tą minimą *vietą* galima ir būtina pažvelgti ne vien metafiziškai, filosofiškai, bet pirmiausia valstybiškai. T. y. pažiūrėti į mažesnių ir didesnių kaimų, miestelių, gyvenviečių, miestų, regionų raidą kaip į tam tikrus socialinius klasterius, siekiant užsibrėžtų šalies tvarios plėtros strateginių tikslų. Vien tik turtinant, plėtojant edukacinę, kultūrinę veiklą vargu ar tuos tikslus įmanoma pasiekti. Juos galima suskirstyti į kokias penkias grupes. Jas išdėstome ne hierarchiškai:

- socialiniai, ekonominiai ir ekologiniai;
- edukaciniai, kultūriniai ir religiniai;
- politiniai, integraciniai, vadybiniai;
- energetiniai, finansiniai, investiciniai;
- gerovės.

Svarbiausia - *visuminis požiūris* į tokį didesnę ar mažesnę klasterį tarsi bičių korio akutę, turinčią savo kraštines, bet šiuo atveju esančią pokyčiuose ir besikeičiančią. Nėra lengva užtikrinti plėtros tvarumą ir jį valdyti, mažinant neapibrėžties ir rizikos įtaką, atrasti deramus *atsakus* į *iššūkius* globalizacijos ir vietinių atsitiktinių procesų. Tokių klasterių modelį LEU mokslininkai drauge su Norvegijos profesoriais taikė Lietuvoje, aprėpdami mūsų 12 savivaldybių ir Norvegijos piliečių poreikį įgyti, pagilinti profesines kompetencijas, išsilavinimą nuotoliniu būdu. Apskritai godotina, kad visos šalies tvari plėtra, kiekvienas jos segmentas būtų ir darnūs, ir harmoningi. Tuomet ji užtikrina žmogui didesnę savivertės laipsnį, apriboja, naikina savęs menkinimo ir nepasitikėjimo savo galimybėmis jausmą ir norą pavydžiai dairytis į kitus, kur geresnis gyvenimas ir vaiskesnės erdvės laisvei. Žmogus tampa tos bendros visų gerovės veikiamu ir jos siekiančiu, atvirai ir be išankstinių baimių, bendradarbiaujančiu su kitais ir įvairiomis, tariamai aukštesnėmis institucijomis asmeniu. Jis palengva perpranta klasterio reikšmę, kurią sudaro sąveikaujančios žinios, kultūra, gebėjimai, gerosios patirtys, inovacijos, technologijos, finansinių išteklių paieška ir kt. Tuomet toks sutelktas žmogus, jaunas ar pagyvenęs, vertins savo, kaip lietuvio, tapatybę ir mentalitetą. Jame natūraliai rasis noras išsaugoti ir tą nuostabią senųjų tėviškių istoriją, jų spalvas ir kvapą, nepakartojamą jų poetiškumą ir mįslingumą. To jausmo vienu ypu nenustelbs modernybė su TV ir radijo, interneto ir intraneto (aš ne prieš juos) dažnai banaliausiais ir menkos estetiškos vertės šoumenų pasirodymais ir kalbėsenomis bei vartotojiškos psichologijos persunktais

dalykais, kuriama standartizuotai masinei sąmonei. Kaip yra svarbu skatinti mūsų žmonių gyvybingą savikūros ir kūrybingumo poreikį, tą savivertės didinimą, kuris tik sustiprintų lietuvių tapatybę, ir kartu plėsti visuomenėje, vidurinėje klasėje *kūrybingų žmonių stratą*, jį siejant ne tik su jaunimo subkultūra.

Ir trečiasis aspektas, man atrodantis tiesiog gyvybiškai svarbus – tai mūsų *jaunimo emigracija* į kitas ES šalis ir, retesnė, į kitas civilizacijas. Kaip išsaugoti savąjį identitetą, netgi esant jam stipriam, yra sudėtinga problema. Tik probėgšmais ji aiški. Patekę į Angliją, Škotiją, Ispaniją ar Norvegiją, ar kitas šalis jaunieji emigrantai ne tik ten darbuojasi įvairiose srityse. Jie tampa sudėtingo *akultūracijos* proceso bandomaisiais asmenimis, nori to ar nenori. Kas toji akultūracija? Jos įtakoje atskiras žmogus, individų grupės, turinčios skirtingas kultūras, tampa veikiamos įvairių betarpiškų kontaktų, vyksta pastebimi ir nepastebimi pokyčiai tiek vienoje, tiek kitoje pusėje (šiuo atveju mūsų lietuviuose), vyksta asimiliacija su įvairiomis pasekmėmis. Dažniausia tos pasekmės juntamos ir vietos kultūroje, o ne vien atvykėlių, atkilėlių.

Algirdas Gaižutis su folkloro grupe. Asm. archyvo nuotr.

Taip atsiranda kombinacijos skirtingų kultūrų elementų, vadinamasis kultūrų sinkretizmas (skirtingų etninių grupių vedybų, bendrų šeimų, profesinių interesų,

panašaus gyvenimo būdo, laisvalaikio pomėgių ir kitokiais pagrindais). Vyksta lietuvių anglizacija, ispanizacija, vokietizacija, skandinavizacija ir kt., bet tokie procesai anaipol ne vien europiniai. Galima kalbėti apie kitų etnosų Tolimųjų Rytų japonizaciją, kinizaciją ir pan. Tie vyksmai būna stipresni ar silpnesni dėl karinių-ekonominių, religinių įtakų. Dominuojanti, donorinė ir jungiama, pajugiama kultūros tarpusavyje sugyvena kaip gyvastys, bet ne amžinai. Išryškėja ir atvirkštiniai procesai, pvz., ryškios afrikiečių muzikos, sporto meistriškumo įtakos Amerikos ir Vakarų kultūrai ir kt., bet tai esmingai nekeičia, tarkime, Vakarų kultūros. Mūsų trečiosios emigracijos bangos jauni žmonės gali būti lengviau asimiliuojami negu antrosios, atsparesnės, nes jos išvykimas iš tėvynės buvo priverstinis, politinis, pažeidžiantis elementariausias žmogaus laisves ir teises, todėl jos bendrystės pamatai buvo stipresni ir solidūs. Tiems, kurie dabar išvyko iš Lietuvos ir kurie labiausiai vylėsi ir viliasi geresnio gyvenimo, nors tokie siekiai išties labai svarbūs, lengviau įtaką daro „šeimininkų“ kultūros tradicijos ir modernesnis gyvenimo būdas. Jie gali greičiau nutolti nuo savo ištakų ir ateityje įmanoma kai kurių visiška asimiliacija. Juos gali patraukti ir suvilioti (ir išties taip yra) dabarties kultūrų įvairovė ir dialogizmai, naujoji eklektika, postmodernizmo artefaktai ir jų gausa bei vis labiau populiarėjantis XX-XXI a. sankirtoje globalinis, aksiologinis kultūrinis reliatyvizmas, kultūrų dialogas ir polilogas, kur turinčiam menkesnį išprusimą ir išsilavinimą žmogui lengva pasimesti. Tačiau asimiliacijai būna neatsparūs ne vien tik baigę mokyklas ir gimnazijas.

Mes neturime jokios moralinės teisės smerkti tą jaunimą, paliekantį tėvų ir senelių žemę. Pirmiausia kelkime klausimą, kuo mes patys prisidėjome, kad jie neišvyktų, kokias sąlygas sudarė mūsų vyriausybės, keičiančios viena kitą, parlamentarai, partijų vadovai, tie patys verslininkai, pramonininkai, finansininkai ir kiti, mes, vadinamieji intelektualai, kad jie su savo nedideliais lagaminais ir kuprinėmis jūda iš Vilniaus ir Kauno aerodromų, tarsi kažkieno išvaromi ir išvaryti!!! Tokių vaizdinių dramaturgija sukelia gailėstį, savęs menkinimo ir netgi kančios, beviltiškumo jausmą. Nepasuksi lengva ranka ir pažadais tų jaunų žmonių judančios Nemuno upės atšakos atgal!

Tad ką daryti, kad gelminis tapatybės jausmas ir jos supratimas išliktų ilgam? Būtina tiems atkilėliams visokeriopai padėti ir teisiškai spendžiant dvigubos pilietybės klausimą, ir kultūriškai remiant jų profesinio augimo galimybes, studijas Lietuvoje ir ryšius su vietinėmis lietuvių bendruomenėmis, ir, aišku, kaip jau minėjome, pirmiausia jaunimo užimtumą pačioje Lietuvoje, jo integravimosi į

sociumą ir kultūrą tempus ir galimybes. Remti anaipol ne žodžiais ir pažadais, o veiksmais, apčiuopiamais darbais. Dėl jaunimo emigracijos Lietuvos visuomenė sensta, o sendama ji neišvengiamai silpnėja ekonomiškai ir gynybos atžvilgiu, bet, svarbiausia, ji sensta ir kultūriškai. Įsigali minėtoji aštresnių tradicionalistų nuostata, praeities archetipų aktualizacija – tarsi koks „žingsnis atgal“ ir noras (kartais perdėtas) žūtbūt įjungti tuos archetipus į naują istorinį kontekstą. Kartais išgirsti televizinius ministerijų oratorius postringaujant: jaunimas išvyksta, nes mokykla ne ta, mokytojai ne tie, universitetai ne tie. Galbūt yra tarp išvykstančių ir taip mėstančių, tačiau daugumos interesų skalė kitokia. Tai rodo moksliniai tyrimai ir sveikas protas. Reikia tų jaunųjų emigrantų nepalikti vien sau patiems, be valstybinio lygio ryšių ir profesinių-korporacinių santykių su savo šalimi.

Dabar filosofai ir kultūrologai, politikai ne juokais aptarinėja civilizacijų konfliktų pobūdį ir netgi galimą karą tarp jų. Paprastai išskiriamos šešios-septynios civilizacijos: Vakarų (europietiškoji), indų, kinų, japonų, slavų rusų, amerikiečių, arabų-islamo, afrikiečių. Tokios realijos paliečia ir mus, lietuvius, anaipol ne vien teoriškai. Šiuolaikinis žmogus priklauso konkrečiai tautai, valstybei ir didžiosioms bendrijoms. Jis yra savo šalies ir savo civilizacijos atstovas. Europos, JAV, Kanados, Australijos žmonės mums artimesni negu kitų civilizacijų ne vien dėl emigracijos bangų. O pirmiausia dėl fundamentalių vertybių, kuriomis grindžiamas žmogaus ugdymas nuo pat mažumės ir kartų kaita, demokratijos, laisvės ir atsakomybės supratimas. Neplėtodamas šios civilizacijų konfliktų ir akivaizdžių vakarietiškosios ir arabų-islamiškosios ryškių sankirtų ekonomikoje, politikoje, kultūroje ir dar neišbandytų jų suderinamumo galimybių, turiu pripažinti tų konfliktų didėjančią mastą. Nors ir pačioje arabų-islamo civilizacijoje apstu vidinių konfliktų tarp skirtingų etninių grupių, įvairių religinių tikėjimų ir įsitikinimų žmonių. Stiprinant tarpkultūrinius ryšius ir mainus, europeizuojant islamo elitą, didelių prošvaisčių nematyti. Tas išsilavinęs elitas, studijavęs Europos geriausiuose universitetuose, sugrįžęs į savo šalis, imasi savų planų savo tautiečių, valstybių valdymo atžvilgiu. Tą rodo daugelis gerų ir susirūpinimą keliančių pavojingų pavyzdžių. Ir europeizacija sunkiai skinasi kelią.

Pabaigai pasakysiu: Lietuvos išskirtinumas, identiteto išsaugojimas priklausys ne tik nuo vietinių, mūsų pačių, Europos Sąjungoje rodomų pastangų, nuolatinio ryšių ir kontaktų turtinimo joje sėkmės, bet ir civilizacinių aspektų, apsaugant savąjį gyvenimo būdą ir mentalitetą nuo erozijos ir protingai, racionaliai veikiant platesniame civilizaciniame kontekste. Vienu metu, kaip pastmodernistai sako,

„čia ir dabar“. Tapatybė gyvuoja, auga, bręsta su žmogaus orumo pripažinimu jo gyvenamoje vietoje ir jo bendrystės jausmo su savo civilizacijos žmonėmis supratimu bei tolerancija ir pagarba kitaip mąstantiems ir taikiai su visais gyvenantiems žmonėms. Mano minimas civilizacinis aspektas vertas didelės atidos. Ir reikia neužmiršti, jog geopolitinis peizažas perkloja tą tikrąjį mūsų Lietuvos peizažą su jos žaluma, žydrais ežerų ir upių vandenais ir tyru oru, ir tų abiejų peizažų ritmai nesutampa ir nesutaps. Tik kilnios žmonių pastangos, didžiosios žmogaus egzistencinės jėgos – tikėjimas, viltis ir meilė – pasitarnauja ir gali pasitarnauti tų ritmų dermei.

Spausdinta žurnalo „Pasaulio lietuvis“ 2017 m. birželio-liepos numeryje.

Mielai pasidalysime žurnale skelbiamais tekstais ir nuotraukomis, tik prašome nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

